



Hoe historisch  
werelderfgoed helpt  
bij huidige opgaven

Position paper  
Hollandse  
Waterlinies





De Hollandse Waterlinies zijn UNESCO Werelderfgoed: nergens ter wereld vind je een dergelijk ingenieus systeem van militaire verdediging door inundatie. Ze zijn een illustratie van Nederlandse inventiviteit in land- en waterbeheersing; een honderden jaren oude toepassing van het uitgangspunt ‘bodem en water sturend’.

De Hollandse Waterlinies liggen in het drukste deel van Nederland. De komende jaren zal deze druk alleen maar toenemen door de vraag naar woningbouw, de energietransitie en de infrastructuur. In het Rijksprogramma ‘Mooi Nederland’ wordt het eeuwenoude principe van bodem en water sturend weer een uitgangspunt bij de ruimtelijke planvorming. De Hollandse Waterlinies kan hier een voorbeeld zijn en biedt goede kansen voor de opgaven van deze tijd. In deze notitie van de siteholder van de Hollandse Waterlinies lichten wij de goede kansen toe.

De siteholder Hollandse Waterlinies is een samenwerking tussen de provincies Utrecht, Noord-Brabant, Gelderland en Noord-Holland: samen dragen wij de verantwoordelijkheid voor het langdurig behouden van de uitzonderlijke universele waarde van ons Werelderfgoed. Dit doen we samen met partijen in het gebied en met het Rijk, door goed te beheren, beschermen en uitdragen van de unieke historische waarde.



Waterbergingsgebied Polderblokhoven in de voormalige inundatiekom op het Eiland van Schalkwijk.

Desiree Meulemans



Fietsers bij Fort Uitermeer.

Jessica de Korte

## Hollandse Waterlinies; Uniek en onvervangbaar

De Hollandse Waterlinies zijn wereldwijd uniek en onvervangbaar erfgoed. Alle elementen van dit voormalig militaire systeem genieten daarom wettelijke bescherming tegen aantasting. Niet alles kan dus in het waterliniegebied. Dat wringt op het eerste oog met de hedendaagse, grote maatschappelijke opgaven die ruimte vragen zoals de energietransitie, voldoende woningen, klimaatadaptatie, ruimte voor natuur en recreatie, herstel biodiversiteit en transformatie van de landbouw. Echter, juist bij de komende “verbouwing van Nederland” helpt de grote waarde van de Waterlinies: het is een ruimtelijke cultuurhistorische structuur om de kwaliteit van de leefomgeving (“mooi Nederland”) te vergroten voor de toekomstige generaties.

## Kansrijke synergie tussen behoud erfgoed en aanpak huidige opgaven

Bij ruimtelijke afwegingen loont het om passende functies te combineren met de landschappelijke en erfgoedwaarde van de Hollandse Waterlinies. Het voordeel van die synergie: we gaan effectief om met de beperkte ruimte, pakken opgaven aan en zorgen voor behoud van het wereldwijd unieke DNA van Nederland: de Hollandse Waterlinies. Recreatief medegebruik, biodiversiteit, duurzame landbouw en waterbeheer zijn passende functies.

Zij dragen het behoud en de beleving van dit uitzonderlijke erfgoedlandschap dat ruim en rustig tegenwicht biedt aan de drukte van de stad.

## Bestaande samenwerking Hollandse Waterlinie als aanjager van synergie

In de Hollandse Waterlinies wordt al jaren intensief met vele partijen, overheden, natuur beherende organisaties, waterschappen en particulieren, samengewerkt. Deze bestaande samenwerking van de Hollandse Waterlinies kan de aanjager zijn van ruimtelijke ontwikkelingen. In gebiedsprocessen ontwikkelen we al jaren de kwaliteit van dit gebied. Samen met partners koppelen we zoveel mogelijk passende opgaven aan het erfgoed zodat ze samen de kwaliteiten van het gebied versterken. De Hollandse Waterlinies zetten we daarbij in als inspiratiebron die richting geeft aan ruimtelijke ontwikkelingen. Het erfgoed maakt het gebied interessant en aantrekkelijk en draagt bij aan de identiteit.



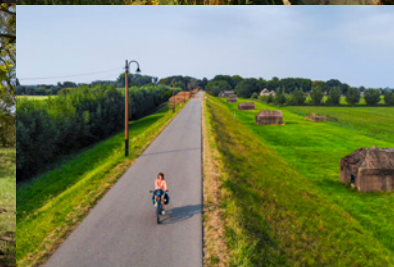
Moderne houtenhuizen in het voormalig schietsveld van Fort bij Vijfhuizen.



Onderhoud van Fort Rijnauwen door vrijwilligers



Desiree Meulemans



## Enkele voorbeelden van win-win met Hollandse Waterlinies

### *Aantrekkelijk vestigingsklimaat*

De Hollandse Waterlinies zijn Werelderfgoed omdat ze een voorbeeld zijn van hoe Nederlanders het water als bondgenoot konden inzetten via een ingenieus watermanagementsysteem en het natte kenmerk van ons landschap. Zij zijn de historische materialisatie van ons nationale DNA en het visitekaartje voor onze waterbouwkunde, toen en nu. De ligging nabij ander Werelderfgoed als De Beemster, de Amsterdamse Grachtengordel, het Rietveld-Schröderhuis en de Neder-Germaanse Limes ondersteunt het vestigingsklimaat van West-Nederland.

### *Leefbare woonomgeving*

De Waterlinies vormen een grootschalig recreatielandschap van rust en ruimte tegen de dynamiek van de West-Nederlandse agglomeraties. Bewoners en bezoekers halen hier hun ontspanning. Het samenspel van de cultuurhistorische structuurlijn en aansprekende landschappen is een sterke troefkaart voor de recreatief-toeristische betekenis. De vrijetijdseconomie

heeft hier volop toekomst en is daarmee een steunpilaar voor de werkgelegenheid.

Daarnaast biedt het Werelderfgoed volop ruimte voor allerlei vormen van participatie van allerlei mensen. Nu al vormt een grote groep vrijwilligers, zonder wie menig fort zijn exploitatie en beheer niet rond krijgt, een belangrijke bijdrage aan het beheer en uitdragen van de Hollandse Waterlinies. Naast deze groep vinden vele mensen met afstand tot de arbeidsmarkt hier hun dagbesteding. En een werelderfgoedlocatie kan een prikkelende achtergrond bieden voor allerlei culturele uitingen, ontmoetingen, vormen van educatie. Ook dat draagt bij aan een leefbare samenleving.

De met aarde bedekte forten, het vele groen en de waterrijke gebieden zijn verkoelende toevluchts-oorden tijdens hete zomers. Ze bieden een goed tegenwicht tegen de hitte stress in de steden voor mens en dier.

Als zone van stilte, onthaasting, verfrissing, ontspanning en verwondering dragen de waterlinies bij aan de leefbaarheid en de Brede Welvaart in West-Nederland. Deze recreatieve betekenis willen we verder ontwikkelen in ruimtelijke en programmatische koppeling met de woningbouw buiten de Hollandse Waterlinies.



Waterbergingsgebied Molenkade aan de Diefdijk bij de A2.

Aerophoto Schiphol



Vleermuis safari met de boswachter.

Desiree Abe Jonker



Pop-up restaurant Sterk Water op Fort Ruigenhoek met diner van lokale producten.

Sterk Water

### **Waterbeheer voor klimaatadaptatie**

Het veranderende klimaat stelt Nederland voor nieuwe uitdagingen in het watermanagement. We moeten rekening houden met grote hoeveelheden neerslag in korte tijd. Maar ook krijgen we hetere en droge perioden met dreigende watertekorten. De stijgende zeespiegel en inklinkende bodems vragen maatregelen tegen verzilting van het grondwater. Het inundatielandschap met het historisch watersysteem kan helpen bij berging van overtollig regenwater, worden ingericht als natte natuurgebieden en worden ingezet om met een hoger grondwaterpeil verzilting en/of bodemdaling tegen te gaan. Het watermanagement van de linies kan dus nu weer een rol spelen als verdediging tegen de 'nieuwe vijand': de ongewenste klimaat-effecten. De praktische ervaringen bij Polder Blokhoven en Molenkade kunnen een voorbeeld zijn voor andere delen van de Waterlinies.

### **Versterking biodiversiteit en ruimte voor natuur**

De inventiviteit in de Waterlinies is het gebruik van de natuurlijke natte laagtes voor de verdediging van Nederland. Deze waren relatief verlaten en gemakkelijk te inunderen. Deze natuurlijke gesteldheid kan nu worden benut voor de ontwikkeling van natte natuurgebieden. De forten en andere militaire werken daartussen zijn ecologische hotspots geworden met tal van unieke

flora en fauna, waaronder diverse soorten vleermuizen. De bestaande en nieuwe natte natuurgebieden zijn voor hen ideale foerageergebieden. De Waterlinies hebben de potentie om een 200-kilometer lang groen-blauwe dooradering te zijn vol parels van unieke flora en fauna. Bestaande parels en gebieden zoals bij de Diefdijklinie en Fort bij Rijnauwen willen we via nieuwe gebieden onderling verbinden.

### **Vitale landbouw**

De Waterlinies waren verborgen in het agrarische landschap van de 19de eeuw. Ook nu is het agrarisch gebruik en beheer goed passend bij de openheid van het strategisch landschap. Een economisch vitale landbouw is daarom in belang van de Waterlinies. De ligging nabij grote woonkernen en de recreatie in de Hollandse Waterlinies kunnen leiden tot aanvullende inkomsten op het agrarisch bedrijf. Hier zijn korte ketens voor lokale afzet van agrarische producten haalbaar, wat een beter rendement oplevert. Vernatting en verzilting kunnen leiden tot nieuwe agrarische producten die hun weg vinden naar de 'hippe' restaurants in de 'grote stad'. Agrariërs kunnen opgaven voor waterberging en biodiversiteit realiseren. In de gebiedsprocessen voor het Nationaal Programma Landelijk Gebied werken wij graag mee om deze agrarische perspectieven tot realiteit te brengen.



Historische propaganda foto van paard en geschut uit 1939.



## De mondiale betekenis van de Hollandse Waterlinies

De Hollandse Waterlinies zijn twee historische, militaire verdedigingslijnen: de Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De Stelling is sinds 1996 UNESCO Werelderfgoed. Samen vormen zij sinds 26 juli 2021 één UNESCO Werelderfgoed onder de naam Hollandse Waterlinies.

Bij de Hollandse Waterlinies zette Nederland het water in als bondgenoot tegen de vijand. Met een oer-Hollands ingenieus watermanagementsysteem van sluizen, dijken en inundatiekanalen konden wij het lage land systematisch onder water zetten. Tot kniehoogte: te ondiep om te varen en te diep voor paard en benenwagen.

Het onder water zetten was de kern van de verdediging. Op zwakke punten in het linielandschap, bijvoorbeeld bij spoorwegen of daar waar het land niet onder water kon worden gezet, werd de linie versterkt met forten en batterijen. Koning Willem I gaf in 1815 opdracht voor de bouw van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, als versie 2.0 van de Oude Hollandse Waterlinie.

De Stelling van Amsterdam werd aangelegd tussen 1880 en 1914. Amsterdam was het laatste toevluchtsoord waar de koning(in), de regering en het leger zich konden terugtrekken.

Het UNESCO Werelderfgoed Hollandse Waterlinies bestaat uit het samenhangende, voormalig militaire systeem van het inundatielandschap, het watermanagementsysteem en de militaire werken. Het zijn dus niet alleen de indrukwekkende forten op de 200 km lange hoofdverdedigingslijn: ook het open strategische inundatielandschap en de kleinere elementen als sloten, sluisjes, dammetjes, bunkers, groepsschuilplaatsen behoren tot het wereldwijd unieke en onvervangbare Werelderfgoed in Nederland.

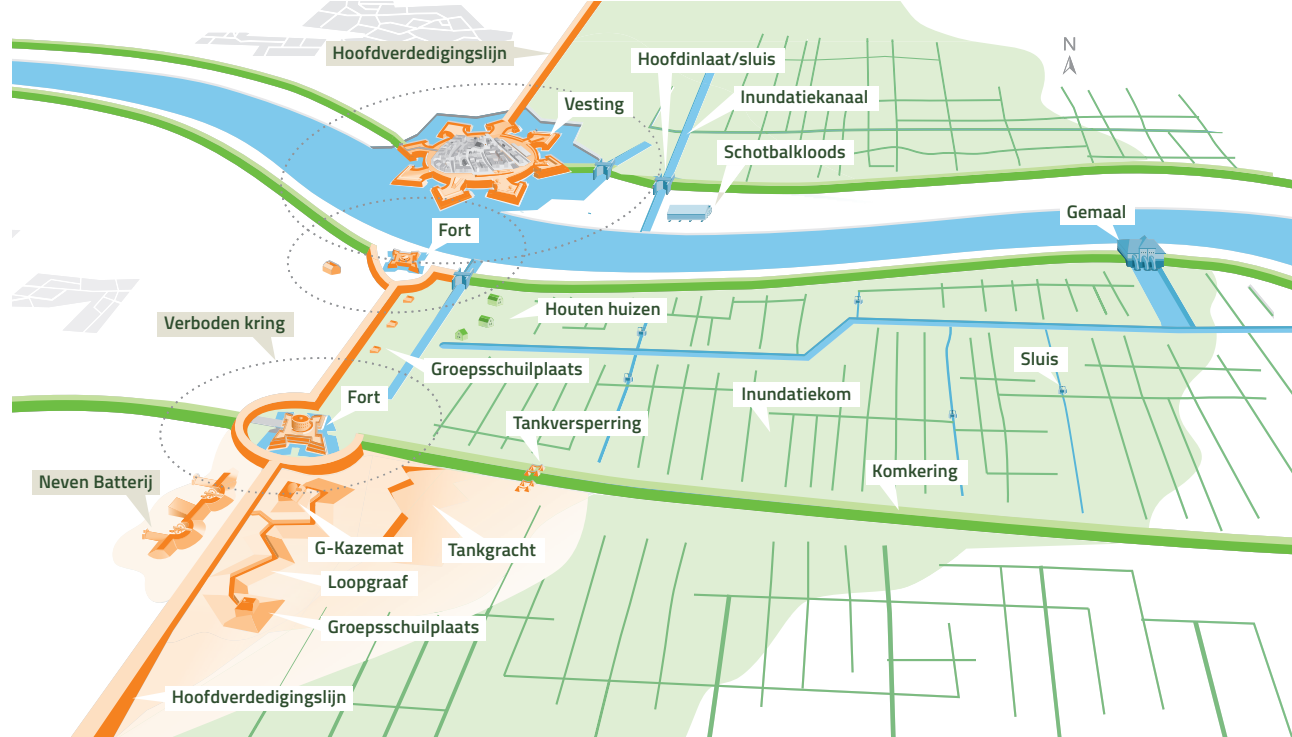


## De Hollandse Waterlinies zijn UNESCO Werelderfgoed

UNESCO Werelderfgoed is cultureel en natuurlijk erfgoed dat wordt beschouwd als onvervangbaar, uniek en eigendom van de hele wereld. Alle nationaliteiten vinden het van groot belang om deze te behouden voor de verre toekomst. Dit door zorgvuldig te beheren, beschermen en het verhaal te vertellen. In het UNESCO Werelderfgoedverdrag uit 1972 hebben zij afgesproken om erfgoed dat van unieke en universele waarde is voor de mensheid, beter te bewaren voor toekomstige generaties. De status betekent dus dat Nederland zorgt voor langdurig adequaat behoud van het UNESCO Werelderfgoed Hollandse Waterlinies als geheel met het oog op de "Outstanding Universal Value"

(zie hiernaast).

### De Hollandse Waterlinies zijn uniek en onvervangbaar



Grafische weergave van de drie hoofdkenmerken met de belangrijkste kernkwaliteiten

De Hollandse Waterlinies zijn uniek in de wereld. Nergens vind je een waterverdedigingslinie van deze omvang en in deze goed geconserveerde toestand. De elementen zijn allemaal nog duidelijk herkenbaar aanwezig in het landschap. Volgens UNESCO is de "Outstanding Universal Value" van de Hollandse Waterlinies:

- Een buitengewoon voorbeeld van een Europees verdedigingssysteem van de moderne tijd dat intact is gebleven;
- Een ingenieus systeem van militaire verdediging door inundatie dat gebruik maakt van eigenschappen en elementen van het aanwezige landschap;
- Uniek in de Europese architectuurgeschiedenis;
- Een illustratie van Nederlandse inventiviteit in land- en waterbeheersing.

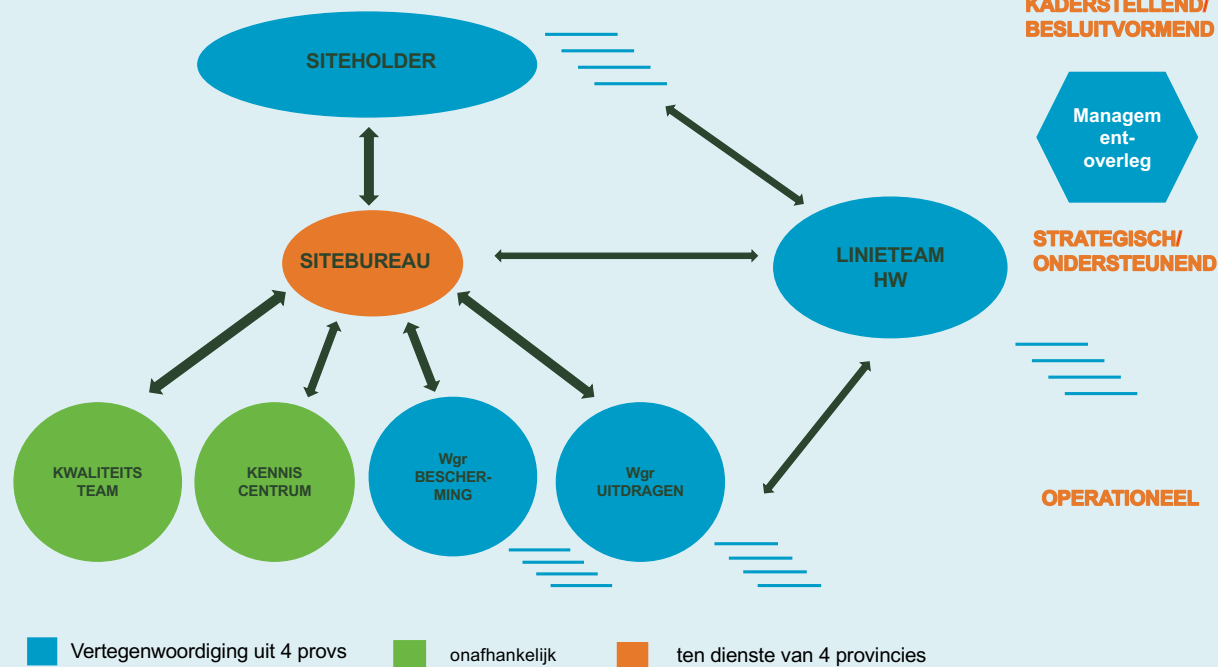


## Organisatie Hollandse Waterlinies

### Vier provincies zijn eindverantwoordelijk voor behoud van de Hollandse Waterlinies

De provincies Noord-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant zijn samen de Siteholder. Dat houdt in dat zij verantwoordelijk zijn voor het langdurige adequate behoud van de Outstanding Universal Value van het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies als geheel. De interprovinciale samenwerking voor deze mondiale verantwoordelijkheid is vastgelegd in de gemeenschappelijke regeling Hollandse Waterlinies.

Deze verantwoordelijkheid vervullen de provincies door coördinatie tussen vele gebiedspartijen zoals de eigenaren van forten en terreinen, ondernemers, overheden, vrijwilligers. Daarnaast zetten zij eigen instrumenten in zoals subsidies, de omgevingsverordening en bestuurlijke kracht. Samenwerking tussen de provincies, het rijk en UNESCO wordt ondersteund door het gemeenschappelijke Sitebureau. De inzet richt zich op drie pijlers: het beschermen, beheren en uitdragen van de wereld-erfgoedwaarde.



Organogram van de Hollandse Waterlinies.





## Meer informatie en contact

Sitebureau Hollandse Waterlinies:	Bas Nijenhuis-Vesseur
Provincie Noord-Holland:	Marjolein Groen
Provincie Utrecht:	Tomasz Jaroszek
Provincie Gelderland:	Ronald Hoekstra
Provincie Noord-Brabant:	Mans Meijs-Appels

[sitebureau@hollandsewaterlinies.nl](mailto:sitebureau@hollandsewaterlinies.nl)

[www.hollandsewaterlinies.nl](http://www.hollandsewaterlinies.nl)